

Omgaan met rechtsextremisme:

Dienstverlening van het Landelijk Steunpunt Extremisme in de praktijk

Mede door polarisering in de samenleving en de katalyserende rol die sociale media hierbij spelen, lijken rechtsextremistische denkbeelden in recente jaren een steeds groter publiek te hebben bereikt. Het gaat hierbij om een diffuse en internationale beweging die progressieve, liberaal-democratische samenlevingen en de rechten die hiermee samenhangen, verwerpen. De term 'rechtsextremisme' wordt dan ook vaak gebruikt als paraplueterm voor een verzameling van verschillende concepten, variërend van racisme, xenofobie, alt-right, incel gedachtengoed, complotconstructies en antisemitisme.

In deze tekst wordt de door de NCTV gehanteerde definitie van extremisme gehanteerd: *"fenomeen waarbij personen of groepen vanuit ideologisch motief bereid zijn in ernstige mate de wet te overtreden of activiteiten te verrichten die de democratische rechtsorde ondermijnen"*¹. Hierbij is het van belang om een onderscheid aan te brengen tussen extreemrechtse activisten enerzijds, en rechtsextremisten anderzijds. Waar extreemrechtse activisten zich over het algemeen bewegen binnen de kaders van de wet kenmerken rechtsextremisten zich door het overtreden van de wet. Hierbij zijn hun daden gericht op mensen(levens) en laten zij zich drijven door ideologische motieven (zoals vreemdelingenhaat en ultranationalisme)².

Het is echter niet eenvoudig om een exacte inschatting te maken van de mate waarin iemand al dan niet geradicaliseerd is en de eventuele risico's die hiermee samenhangen. Net zoals het moeilijk kan zijn om in contact te komen en te blijven met personen waarover zorgen bestaan. Daarnaast ligt binnen het veld van radicalisering en extremisme het gevaar op de loer dat er een onnodig beperkende interpretatie van iemands gedrag wordt gevormd. Zo kan bepaald gedrag voor mensen ervaren worden als vreemd, en daarmee kan het bestempeld worden als zorgelijk – en potentieel extremistisch. Dit kan een adequate aanpak in de weg staan en risico's zelfs in de hand werken.

Het Landelijk Steunpunt Extremisme (LSE) kan professionals en burgers bijstaan in de omgang met personen die geradicaliseerd zijn en hun omgeving. Daarbij ligt de focus op hulpverlening, het mitigeren van veiligheidsrisico's en duurzame re-integratie in de samenleving. Vanuit een persoonsgerichte en transparante benadering wordt er gewerkt aan het versterken van beschermende factoren ten behoeve van het afstand nemen van extremistische gedragingen. Hiermee draagt het LSE bij aan het reduceren van eventuele risico's en opereert het als onafhankelijke partij die een ondersteunende rol vervult voor families. Deze tekst zal ingaan op de dienstverlening die het LSE aanbiedt omtrent geradicaliseerde individuen en professionals die hiermee geconfronteerd worden.

Allereerst zal het fenomeen van rechtsextremisme kort worden besproken. Vervolgens zal de hulp die het LSE burgers en professionals kan bieden omtrent deze thematiek worden toegelicht.

Kenmerken van de rechtsextremistische beweging

In zijn boek 'Nieuw Rechts' beschrijft cultuurwetenschapper Ico Maly vier aspecten die van belang zijn bij het begrijpen van wat hij 'nieuw rechtse bewegingen' noemt³. Hiermee refereert hij naar een *"amorfe beweging met allerlei tegengestelde groepen en interne contradicties (...) met één overeenkomstig doel: ze willen het establishment omverwerpen en opvolgen"*. Deze vier door Maly uitgelichte kenmerken zullen kort besproken worden om een beeld te scheppen van deze diffuse doelgroep.

Ten eerste lijken rechtsextremistische groepen een grotere nadruk te leggen op een **nieuw intellectueel elan**, waarbij racistische, xenofobe en onverdraagzame theorieën worden voorzien van een quasiwetenschappelijke toon, die de aandacht verdient van een breder publiek. Extremistische opvattingen worden hiermee "in een intellectueel jasje gehesen om het van een laagje legitimiteit te voorzien, dat intellectuele zit hem in het taalgebruik, in het gebruik van academische titels en het gebruik van (pseudo)wetenschappelijke literatuur"⁴. Een voorbeeld hiervan is het idee van een 'rassenrangorde' tussen mensen met verschillende culturele achtergronden. Deze theorie legt een verband tussen ras en IQ, waarbij witte mensen beschouwd dienen te worden als 'genetisch superieur' ten opzichte van anderen. Tevens zou dit volgens deze theorie niet alleen de sociale en politieke ongelijkheid in te wereld verklaren, maar ook rechtvaardigen. Deze theorie lijkt in recente jaren vaker dan voorheen de mainstream te bereiken⁵.

Ten tweede scheidt **het internet en de bijbehorende internetcultuur** verschillende platforms, waarin onverdraagzame boodschappen zonder moderatie worden verspreid. Chatgroepen en fora dragen er op deze manier aan bij dat extremistische denkbeelden zich vanuit uithoeken van het wereldwijde web verplaatsen naar de mainstream. De internetcultuur en meer specifiek de trolcultuur zorgen er op deze manier voor dat radicale uitlatingen van anti-overheidssentimenten, maatschappelijk ongenoegen en complotconstructies zich in een sneller tempo kunnen verspreiden. Dit kan leiden tot een toename van wantrouwen in overheden, journalistiek en de democratische rechtsorde in brede zin. Ook worden op fora handleidingen gedeeld om jezelf te verdedigen tegen vermeende vijanden, wapens te fabriceren en te overleven in de natuur met zo min mogelijk middelen. Binnen deze digitale omgeving wordt

1 Website van de Nationaal Coördinator Terrorisbestrijding en Veiligheid. Geraadpleegd op 12-10-2021, via: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtn/definitie-gebruikt-in-het-dtn>

2 Ministerie van Binnenlandse Zaken (2018). Rechts-extremisme in Nederland, een fenomeen in beweging.

3 Ico Maly (2018). *Nieuw Rechts*. Uitgeverij EPO: Antwerpen.

4 Puffelen, M. van (2021). *Rechtsextremisme. Geweld met een rechtsextremistisch motief*. DSP Groep: Amsterdam.

5 Saini, A. (2019). *The Fatal Return of Race Science*. Beacon Press, Fourth Estate Books: Boston.

ingespeeld op breder levende zorgen en wordt gediscussieerd over het om verwerpen van het huidige politieke systeem en de teloorgang van de (witte) beschaving⁶. Het samenspel tussen een intern diverse beweging met vertakkingen in binnen- en buitenland en het digitale domein biedt een context waarin eenlingen (al dan niet in georganiseerd verband) kunnen radicaliseren. Nieuwe gebruikers van online platforms kunnen, ingegeven door een kwetsbare persoonlijke situatie op online echokamers, dus snel radicaliseren.

Ten derde noemt Maly **Dark Enlightenment** als een belangrijke component van de hedendaagse rechtsextremistische beweging. Hiermee wordt gerefereerd naar een neo-reactionaire beweging die terugrijpt naar oud-fascistische denkers en een diepe afkeer koestert tegen – in hun ogen – liberale wetenschappelijke, politieke en journalistieke instituties. Deze beweging, bestaande uit bloggers en politieke theoretici, zet zich in voor een terugkeer naar absoluut leiderschap en verwerpt het idee van democratische waarden als ‘rechtvaardigheid’ en ‘gelijkheid’. Volgens deze theorie staan deze waarden de vooruitgang van de samenleving in de weg.

Ten vierde is er een belangrijke rol weggelegd voor **samenzweringen en platforms die (actief) desinformatie verspreiden**. Online kunnen zich gelegenheidscoalities vormen tussen individuen en groepen die op digitale platforms onverdraagzame en ondemocratische theorieën met elkaar delen. Een voorbeeld hiervan is de “grote vervangingstheorie” die stelt dat het witte ras dreigt uit te sterven door massa-immigratie en de hiermee samenhangende geboortecijfers⁷. Niet alleen kunnen deze theorieën dienen als legitimatie voor het bespreken of plegen van buitenwettelijke acties, inclusief geweld, maar ook kunnen online gemeenschappen met elkaar in verbinding worden gebracht⁸.

Verspreiding rechtsextremistisch gedachtegoed

De netwerken waarin deze individuen en groepen zich bewegen zijn vluchtig van aard, zowel qua gedachtegoed als op organisatorisch vlak. Dit houdt in dat onderlinge contacten en samenwerkingsverbanden tussen groepen aanhangers niet berusten op een consistent wereldbeeld. Binnen het rechtsextremistische landschap is er dus geen sprake van één leider in de klassieke, hiërarchische zin van het woord. Binnen dit diffuse landschap grijpen radicaal rechtse en rechtsextremistische bewegingen maatschappelijke ontwikkelingen aan om het publieke discours te verleggen⁹.

De frequentie waarmee samenzweringstheorieën opduiken in extremistische

6 Sieckelink et al. (2017). Transitional Journeys Into and Out of Extremism. A Biographical Approach. *Studies in Conflict and Terrorism*, 42(7), 662-682.

7 The New Yorker (27 november 2017). The French origins of “You will not replace us”. Geraadpleegd op 1-12-2021 via <https://www.newyorker.com/magazine/2017/12/04/the-french-origins-of-you-will-not-replace-us>

8 Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (2021). De verschillende gezichten van de coronaprotesten.

9 Jones, S. et al. (2020). The Right-wing Terrorism Threat in Europe. Center for Strategic & International Studies.: Washington.

sche chatrooms, fora of sociale media suggereert dat ze een belangrijke rol kunnen spelen in het proces van normalisering van anti-pluriform en intolerant gedachtegoed. Rechtsextremistische bewegingen voeden hiermee het idee dat opstand tegen het establishment gerechtvaardigd en noodzakelijk is om een einde te maken aan de kosmopolitische links-liberale elite die de natie ondermijnt.

Naast duidelijke manifestaties van onverdraagzaamheid, zoals antisemitische complotten, maken rechtsextremistische individuen en groepen gebruik van subtielere vormen om hun boodschap onder de aandacht van een groter publiek te brengen. Een voorbeeld hiervan is het inzetten van vermeende ironische satire om zogenaamde “politieke correctheid” te ridiculiseren en te ondermijnen. Volgens dit discours wordt deze politieke correctheid in stand gehouden door traditionele media, politieke partijen, overheden en wetenschappelijke instituties. Binnen het rechtsextremistische landschap wordt “humor in toenemende mate als wapen gebruikt” door met visuele *memes* en grafische weergaves een vijandigheid tegenover minderheden en politieke tegenstanders aan te wakkeren¹⁰. *Memes* zijn beeld- en tekstfragmenten die zich online verspreiden. Vaak verwijzen ze naar situaties in het dagelijks leven of refereren ze naar populaire cultuur. Ze zijn niet meer weg te denken in de online communicatie-ecologie en kunnen zodoende opvattingen van internetgebruikers beïnvloeden.

Hier is echter niet mee gezegd dat elke internetgebruiker die in aanraking komt met dergelijke *memes* of complotten te bestempelen is als ‘radicaal’, laat staan extremistisch. Wel zijn beide voorbeelden kort uitgelicht, omdat ze laten zien hoe eenvoudig het geworden is om radicale of extremistische symbolen of gedachtegoed te verspreiden. Rechtsextremistische activisten en groeperingen proberen de focus van het publieke discours te verleggen en hiermee onderwerpen waarover gesproken wordt te veranderen. Hierachter schuilt de opvatting dat op deze manier standpunten worden geaccepteerd die zich zullen vertalen in sympathie of actieve steun voor radicale en extremistische denkbeelden. In een verkennend rapport naar de werking van beleidsinstrumenten voor ideologisch of religieus gemotiveerde extremisten wordt de toename van extremistisch gedachtegoed binnen het maatschappelijke debat ook beschreven:

“Wat twintig jaar geleden nog ondenkbaar was om in de publieke ruimte te zeggen omdat het als racistisch of xenofobisch werd geclassificeerd, wordt vandaag de dag heldhaftig verdedigd met ‘de vrijheid van meningsuiting’, of kritiek op zulke uitingen wordt beantwoord met: ‘je mag ook niets meer zeggen tegenwoordig’ (Vlieg & de Koning: 50)”¹¹

Deze ‘mainstreaming’ van extremistisch gedachtegoed zou zich volgens deze tactiek op den duur moeten vertalen naar een groeiende invloed binnen formele instituties. Hoewel er hierbij niet in alle gevallen wordt overgegaan op geweld kan het wel bijdragen aan een klimaat van vijan-

10 Askanisu, T. (2021). On Frogs, Monkeys, and Execution Memes: Exploring the Humor-Hate Nexus at the Intersection of Neo-Nazi and Alt-Right Movements in Sweden. *Television & New Media*, 22(2), 147-165.

11 Vlieg, M. & Koning, M. de (2020). Beleidsinstrumenten en Extremistische Wereldbeelden. Een Verkennend Rapport. WODC: Den Haag.

digheid tegenover democratische instituties, minderheidsgroeperingen en overheidsbeleid. Een dergelijk klimaat kan voor sommigen tevens de drempel verlagen om vanuit maatschappelijke of politieke motieven (gewelddadige) daden van verzet te plegen. Gevreesd wordt dat dit narratief met name een aantrekkingskracht kan hebben op kwetsbare jongeren. De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, de NCTV, refereert in het dreigingsbeeld uit oktober 2021 bijvoorbeeld naar de dreiging die uit kan gaan van online accelerationistische netwerken. Hiermee wordt er verwezen naar:

“een rechts-extremistische ideologie die via diverse – voornamelijk besloten – sociale mediaplatformen wordt verspreid. De aanhangers verheerlijken en rechtvaardigen terroristisch geweld om versneld een rassenoorlog te ontketenen. Hierdoor willen zij chaos creëren in de samenleving waarin het huidige politieke bestel kan worden vervangen door een witte (nationaalsocialistische) etnostaat.”¹²

Volgens schattingen van de NCTV ligt het aantal Nederlands dat actief is binnen deze netwerken ten minste op een paar honderd burgers. Verder wordt de jonge leeftijd van deze Nederlandse deelnemers uitgelicht. Veelal betreffen het hier jongeren van tussen de 12 en 20 jaar oud¹³.

Signalering risico's door netwerken en professionals

Vanuit de brede benadering in de bestrijding van extremisme wordt er van professionals op het snijvlak van zorg en veiligheid verwacht dat zij gedrag dat kan wijzen op extremisme in een vroegtijdig stadium herkennen. In de praktijk betekent dit dat eerstelijnsprofessionals de opdracht krijgen alert te zijn op signalen die wijzen op radicalisering. Als gevolg daarvan zijn eerstelijns werkers en sleutelfiguren steeds meer betrokken geraakt bij preventie. Professionals die belast zijn met deze verantwoordelijkheid komen veelal uit het jeugd-, welzijns- of veiligheidsdomein. Het is echter moeilijker een uitdaging om in een vroegtijdig stadium zicht te krijgen op mensen die lijken te radicaliseren binnen online netwerken. Het onderlinge contact vindt namelijk vaak plaats in anonimiteit en zonder moderatie van derden. Daarnaast zijn deelnemers aan deze gesprekken zich veelal veiligheidsbewust.

Wat kan het LSE betekenen?

De kracht van het LSE is dat complexe situaties snel kunnen worden opgepakt volgens gevalideerde werkwijzen. Vanuit een persoonsgerichte en transparante benadering wordt er middels psychologische, sociale en netwerk ondersteuning gewerkt aan het versterken van beschermende factoren ten behoeve van het afstand nemen van extremistische opvattingen. Hiermee opereert het LSE als onafhankelijke partij die een ondersteunende rol vervult voor burgers en professionals. Een werkrelatie tussen professionals van het LSE en personen komt enkel tot stand

12 Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (oktober 2021). Dreigingsbeeld Terrorisme Nederland 55. Ministerie van Justitie en Veiligheid: Den Haag.

13 Idem.

op vrijwillige basis, nadat de betrokken perso(o)n(en) goed en volledig zijn geïnformeerd. Het team bestaat onder meer uit BIG geregistreerde psychiaters, psychologen, orthopedagogen en SKJ geregistreerde hulpverleners.

Hieronder zal er in worden gegaan op het advies en de begeleiding die het LSE aanbiedt wanneer burgers en professionals te maken krijgen met rechtsextremisme:

Advisering: consultatie of trajectadvies

De centrale doelstelling van de **consultatiedienst** van het LSE is het adviseren en informeren van professionals en familieleden bij de omgang met extremistisch gedachtegoed en hun omgeving/familieleden. Professionals binnen het LSE kunnen hierbij helpen om een gedegen inschatting te maken van de situatie en bijdragen aan eventuele passende vervolgstappen. Ook kan er anoniem contact gezocht worden met het LSE om hierover te sparren en het opmaken van een plan van aanpak over passende zorg en begeleiding. Vragen kunnen ook betrekking hebben op katalysatoren die individuen (verder) kunnen laten doen radicaliseren. Professionals bij het LSE kunnen tijdens een gesprek informatie aanreiken en knelpunten snel identificeren. Op basis hiervan kan het LSE mensen van advies voorzien bij het inzetten van verschillende interventies. Deze interventies kunnen uiteenlopende doelen hebben die raken aan verschillende onderliggende behoeften, zoals bijvoorbeeld zelfontplooiing, zelfredzaamheid of levensbeschouwing. Vragen over een concrete casus kunnen hierbij door gemeenten, zorginstellingen, (zorg)professionals, familieleden van een geradicaliseerd persoon, politie of andere instanties anoniem worden gesteld.

Naast consultaties kan het LSE **trajectadvies** aanbieden. Waar consultaties betrekking hebben op enkele contactmomenten met een vragsteller is trajectadvies erop gericht om voor een langere periode een professional bij te staan met raad, advies en coaching. Trajectadvies kan worden aangeboden wanneer een lokale partij al een (goede) werkrelatie heeft opgebouwd met het individu en er specifieke vragen zijn die de professional in staat stelt om zijn of haar werk nog beter aan te laten sluiten op de behoefte van het individu. Trajectadvies kan ook ingezet worden wanneer de gemeente de begeleiding graag zelf voor haar rekening wil nemen of wanneer het LSE geen **trajectbegeleiding** kan bieden vanwege veiligheidsrisico's. Deze vorm van advisering kan aangeboden worden als onderdeel van nazorg bij afgeronde trajectbegeleiding, waarbij de begeleiding door lokale professionals wordt voortgezet.

Begeleiding & Behandeling

Individuele trajectbegeleiding en behandeling is gericht op individuen die zich binnen een extremistisch netwerk begeven of gewelddadig extremistische overtuigingen hebben waarbij een opening is voor gespreksvoering. Hierbij levert het LSE op maat gemaakte trajecten die aansluiten bij de situatie van de persoon in kwestie. Dit kan gaan om maatwerktrajecten gericht op zowel minderjarige als meerderjarige individuen. De

doelgroep waaraan het LSE begeleiding en behandeling biedt verschilt. Het kan gaan om mensen die geweld vanuit ideologische motieven lijken te normaliseren en waarbij er concrete gedragsveranderingen merkbaar zijn. Hierbij kan gedacht worden aan het rechtvaardigen, propageren of faciliteren van buitenwettelijk handelen. Ook kan het gaan om mensen die in een gesloten setting verblijven en waarbij er sprake is van (potentieel) gewelddadig extremistisch gedrag.

De doelstelling van individuele trajectbegeleiding is het versterken van beschermende factoren ten behoeve van het afstand nemen van (gewelddadig) extremistische opvattingen (deradicalisering) en/of het afstand nemen van een extremistisch netwerk (disengagement). Deze doelstelling wordt nagestreefd vanuit een vrijwillig kader en middels het stimuleren van iemands intrinsieke motivatie om extremistische netwerken te verlaten en pro-sociaal gedrag te vertonen. Tijdens deze individuele begeleiding kan er op verschillende manieren invulling gegeven worden aan dit doel. Dit kan variëren van het stimuleren tot de ontwikkeling van competenties tot aan het geven van inzicht in het eigen wereldbeeld of het doorbreken van verstoorde gedrags- en relatiepatronen. Andere voorbeelden zijn het werken aan stabilisatie van het zelfbeeld en emotieregulatie. Centraal hierbij staat het werken aan kritische reflectie op negatieve generaliserende opvattingen over de maatschappij en het doorbreken van een dichotoom (“wij vs. zij”) wereldbeeld.

De centrale doelstelling bij **Familieondersteuning** (FO) is het bieden van begeleiding aan familieleden die te maken met een radicaliserend of geradicaliseerd familielid, zodat (verdere) radicalisering in de familie wordt gestopt of voorkomen. Het LSE hanteert een systematische aanpak, waarin er gedurende het begeleidingstraject relevante familieleden betrokken worden opdat zij kennis en handvatten krijgen bij de omgang en opvang van (geradicaliseerde) familieleden. De hulp die bij familieondersteuning wordt aangeboden kan verschillen per situatie. Zo kan de begeleiding gericht zijn op opvoedings-ondersteuning, omdat opvoedingsstijlen een positieve dan wel negatieve invloed kunnen hebben op radicalisering. Hierdoor kan de invloed van het radicaliserende familielid op andere familieleden herkend en gereduceerd worden. Deze op maat gemaakte trajecten kunnen tevens gericht zijn op het inzetten van (en toe leiden naar) instanties die hen kunnen helpen.

Contact

In de praktijk is niet altijd eenvoudig om in te schatten of iemand radicaliseert of geradicaliseerd is. Mocht u vragen hebben of willen sparren, dan kunt u vrijblijvend contact opnemen met het Landelijk Steunpunt Extremisme via het telefoonnummer **088 – 20 80 080**. Ook kunt u bij vragen mailen naar info@hetlse.nl